

دانشگاه پیام نور

حقوق جزای بین الملل

دکتر مژگان رامین نیا

دکتر مهدی مومنی

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه ملی، که یک واجب دینی است.^۱

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پر بار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه مطالعه هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

۱. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت آغاز هفته کتاب ۷۲/۱۰/۴

سوره‌ای که بر آن فرستاده عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «إِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب

نه	پیشگفتار
۱	بخش اول
۳	فصل اول: تعریف، جایگاه و اصول حاکم بر حقوق جزای بین الملل
۳	هدف کلی
۳	هدف های یادگیری
۴	مقدمه
۴	۱-۱ تعریف حقوق جزای بین الملل
۵	۱-۱-۱ دیدگاه سنتی
۸	۱-۱-۲ دیدگاه نوگرا
۱۳	۲-۱ جایگاه و ارتباط با سایر رشته ها
۱۳	۱-۲-۱ ارتباط با حقوق بین المللی عمومی
۱۶	۲-۲-۱ ارتباط با حقوق بین المللی بشر
۱۷	۳-۲-۱ ارتباط با حقوق بشردوستانه بین المللی
۲۱	۴-۲-۱ ارتباط با حقوق مخاصمات مسلحانه
۲۲	۵-۲-۱ ارتباط با حقوق کیفری ملی
۲۴	۳-۱ اصول حاکم بر حقوق جزای بین الملل
۲۴	۱-۳-۱ اصل قانونی بودن جرم
۳۱	۲-۳-۱ اصل قانونی بودن مجازات
۳۴	۳-۳-۱ اصل مصونیت جزایی دیپلماتیک
۳۵	۴-۳-۱ اصل مسئولیت کیفری فردی
۳۸	۵-۳-۱ اصل برائت
۴۰	۶-۳-۱ اصل تفسیر مضیق
۴۴	۷-۳-۱ اصل ممنوعیت قیاس
۴۷	۸-۳-۱ اصل اختصاصی بودن استرداد
۴۸	۹-۳-۱ اصل منع تعقیب و محاکمه و مجازات مجدد
۵۰	خلاصه فصل اول

۵۱	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول
۵۲	خودآزمایی تشریحی فصل اول
۵۳	فصل دوم: منابع حقوق جزای بین الملل
۵۳	هدف کلی
۵۳	هدف‌های یادگیری
۵۳	مقدمه
۵۴	۱-۲ معاهدات و اسناد بین‌المللی
۵۶	۱-۱-۲ اقسام معاهدات بین‌المللی
۵۷	۲-۱-۲ قانون‌گذاری بین‌المللی
۵۸	۲-۲ عرف بین‌المللی
۵۹	۱-۲-۲ آثار حقوقی اقسام عرف
۶۲	۲-۲-۲ نقش عرف در حقوق جزای بین‌الملل
۶۹	۳-۲ اصول کلی حقوقی بین‌المللی
۷۱	۱-۳-۲ اصول کلی حقوق جزای (کیفری) بین‌المللی
۷۳	۲-۳-۲ اصول کلی حقوق بین‌المللی عمومی
۷۸	۳-۳-۲ اصول کلی حقوق مداخلات مسلحانه بین‌المللی و اصول کلی حقوق بشردوستانه بین‌المللی
۸۱	۴-۳-۲ اصول کلی حقوق کیفری مشترک در نظام‌های حقوقی عمده جهان
۸۷	۴-۲ رویه قضایی کیفری بین‌المللی
۹۴	۵-۲ دکتترین
۹۴	خلاصه فصل دوم
۹۶	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
۹۷	خودآزمایی تشریحی فصل دوم
۹۸	فصل سوم: مفاهیم اساسی حقوق جزای بین‌المللی
۹۸	هدف کلی
۹۸	هدف‌های یادگیری
۹۸	مقدمه
۹۹	۱-۳ جرم بین‌المللی
۹۹	۱-۱-۳ مفهوم
۱۰۴	۲-۱-۳ مصادیق
۱۰۵	۳-۱-۳ تحلیل ارکان جرم بین‌المللی
۱۵۰	۲-۳ مسئولیت کیفری بین‌المللی
۱۵۰	۱-۲-۳ شرایط و چگونگی تحمیل مسئولیت کیفری
۱۵۲	۲-۲-۳ چگونگی تعیین و اجرای مجازات
۱۵۶	۳-۲-۳ موانع تحمیل مسئولیت کیفری
۱۵۸	خلاصه فصل سوم
۱۵۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم

۱۶۰	خودآزمایی تشریحی فصل سوم
۱۶۱	بخش دوم
۱۶۳	فصل چهارم: قواعد حل تعارض صلاحیت و همکاری های کیفری بین المللی
۱۶۳	هدف کلی
۱۶۳	هدف های یادگیری
۱۶۳	مقدمه
۱۶۴	۱-۴ اصول حاکم بر تعیین صلاحیت کیفری بین المللی
۱۶۴	۱-۱-۴ اصل صلاحیت سرزمینی
۱۶۶	۱-۲-۴ اصل صلاحیت شخصی
۱۶۹	۱-۳-۴ اصل صلاحیت واقعی
۱۷۳	۱-۴-۴ اصل صلاحیت جهانی
۱۷۴	۱-۵-۴ جرائم ارتكابی در سفرهای توریستی فضایی
۱۸۷	۲-۴ قواعد حل تعارض صلاحیت های جزایی در روابط دولت ها
۱۹۰	۳-۴ چگونگی تعامل دادگاه های کیفری بین المللی و دولت ها در تعیین صلاحیت کیفری
۱۹۱	۱-۳-۴ تفوق صلاحیت مرجع کیفری بین المللی
۱۹۵	۲-۳-۴ تکمیلی بودن صلاحیت دیوان کیفری بین المللی
۱۹۸	۳-۳-۴ همکاری های کیفری بین المللی
۲۰۱	خلاصه فصل چهارم
۲۰۳	خودآزمایی چهارگزینه ای فصل چهارم
۲۰۳	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم
۲۰۴	فصل پنجم: دادگاه های کیفری بین المللی
۲۰۴	هدف کلی
۲۰۴	هدف های یادگیری
۲۰۴	مقدمه
۲۰۵	۱-۵ اقسام و مصادیق دادگاه های کیفری بین المللی
۲۰۶	۱-۱-۵ نسل اول؛ دادگاه های مبتنی بر معاهدات
۲۱۰	۲-۱-۵ نسل دوم؛ دادگاه های مبتنی بر سازمان های بین المللی
۲۱۳	۳-۱-۵ نسل سوم؛ دادگاه های مبتنی بر توافق
۲۱۷	۴-۱-۵ دیوان کیفری بین المللی (سال ۲۰۰۲)
۲۱۸	۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت محاکم کیفری بین المللی
۲۱۸	۱-۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت دادگاه بین المللی نورنبرگ
۲۲۰	۲-۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت دادگاه بین المللی خاور دور (توکیو)
۲۲۱	۳-۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت دادگاه کیفری بین المللی برای یوگسلاوی سابق
۲۲۷	۴-۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت دادگاه کیفری بین المللی رواندا
۲۲۹	۵-۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت دادگاه ویژه سیرالئون
۲۲۹	۶-۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت دادگاه فوق العاده کامبوج

۲۳۱	۷-۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت دادگاه ویژه لبنان
۲۳۲	۸-۲-۵ جنایات مشمول صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی
۲۳۳	خلاصه فصل پنجم
۲۳۴	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم
۲۳۵	خودآزمایی تشریحی فصل پنجم
۲۳۶	فصل ششم: آیین دادرسی دادگاه‌های کیفری بین‌المللی
۲۳۶	هدف کلی
۲۳۶	هدف‌های یادگیری
۲۳۶	مقدمه
۲۳۷	۱-۶ آیین دادرسی کیفری دادگاه‌های نسل اول، دوم و سوم
۲۳۷	۱-۱-۶ دادگاه عالی لاپزیک
۲۴۵	۲-۱-۶ دادگاه نظامی بین‌المللی نورنبرگ
۲۶۵	۳-۱-۶ دادگاه نظامی بین‌المللی خاور دور
۲۶۶	۴-۱-۶ دادگاه کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق
۲۷۲	۵-۱-۶ دادگاه کیفری بین‌المللی رواندا
۲۷۴	۶-۱-۶ دادگاه ویژه سیرالئون
۲۷۵	۷-۱-۶ دادگاه فوق‌العاده کامبوج
۲۷۶	۸-۱-۶ دادگاه ویژه لبنان
۲۸۰	۲-۶ آیین دادرسی کیفری دیوان کیفری بین‌المللی
۲۸۱	۱-۲-۶ مفاهیم کلی و اصول حاکم بر رسیدگی دیوان
۲۸۱	۱-۱-۲-۶ ساختار دیوان کیفری بین‌المللی
۲۸۵	۲-۱-۲-۶ مفهوم «قانونی بودن» از منظر دیوان کیفری بین‌المللی
۲۸۹	۳-۱-۲-۶ رابطه دیوان کیفری بین‌المللی با شورای امنیت
۲۹۱	۴-۱-۲-۶ اصول حاکم بر رسیدگی در دیوان کیفری بین‌المللی
۲۹۹	۲-۲-۶ وضعیت‌ها و پرونده‌های دیوان کیفری بین‌المللی
۳۰۷	۳-۲-۶ نقد دلایل مخالفان عضویت در دیوان کیفری بین‌المللی
۳۰۸	۱-۲-۲-۶ ایالات متحده آمریکا
۳۱۶	۲-۲-۲-۶ جمهوری خلق چین
۳۱۹	۳-۲-۲-۶ جمهوری اسلامی ایران
۳۲۹	خلاصه فصل ششم
۳۳۱	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم
۳۳۲	خودآزمایی تشریحی فصل ششم
۳۳۳	واژه‌نامه انگلیسی-فارسی
۳۳۷	پاسخنامه
۳۳۹	منابع

پیشگفتار

حافظا ترک جهان گفتن طریق خوشدلی ست

تا نپنداری که احوال جهانداران خوش است

تحول و پویایی، از جمله ویژگی‌های دانش حقوق است. اما در برخی از رشته‌های حقوقی این تحول بسیار چشمگیرتر و سریع‌تر رخ می‌دهد. دانش حقوق جزای بین‌المللی یا آنچه که می‌توان حقوق جزای بین‌المللی نامید، از این نظر مثال‌زدنی است. این تحول به قدری تند و رعدآسا است که باور برخی از پذیرش آن عاجز مانده، هرچند از واقعیت گریزی نیست. توجه به همین تحولات و واقعیت‌ها، نیازمند شناختی نو و تحلیلی تازه از این دانش پیچیده است. رمز این پیچیدگی از جمله در ترکیبی بودن آن است. بقول شریف بسیونی این رشته همانند محل تلاقی جریان‌های آبی متفاوت، در رودخانه آمازون است که در عین تفاوت، شانه‌به‌شانه هم حرکت می‌کنند و جریان پرتلاطم رودخانه را می‌سازند. درک این ترکیب و پیچیدگی و ویژگی‌های ذاتی هریک از عناصر سازنده این دانش حقوقی، لازمه شناخت صحیح آن است.

انگیزه اصلی من در نگارش این کتاب، تشویق و اصرار دانشجویان کارشناسی‌ارشد در طول بیش از بیست ترم تدریس درس حقوق جزای بین‌الملل بوده است. هر چند بضاعت ناچیز من پاسخگوی مطالبه آن‌ها نیست اما خواست به حق بود که باید اجابت می‌شد.

اهمیت این رشته حقوقی و آثار حقوقی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آن، بر زندگی ملت‌ها از جمله ما ایرانیان امر پوشیده‌ای نیست. از این رو اهتمام به این

دانش و شناخت و تحلیل زوایای مختلف آن به دلالت عقلی، امری ضروری و بی‌توجهی و غفلت، موجب ضرر و عقب‌ماندگی در عرصه پیچیده روابط بین‌المللی است.

فقدان منابع درسی دربردارنده جامعیت و انسجام، از جمله مشکلات پیش‌رو در کشور ماست. گذشته از آنکه سرفصل‌های وزارت علوم از قافله پیشرفت‌های برق‌آسای موجود، قدری عقب است و خود نیازمند تحول و بازنگری، اما منابع درسی که همین سرفصل‌ها را پوشش دهد نیز به‌قدر کفایت موجود نیست. این کتاب تلاشی است در جهت پاسخ به این نیاز علمی کشور. مطالب مطابق سرفصل درس حقوق جزای بین‌المللی مقطع کارشناسی‌ارشد رشته‌های حقوق بین‌الملل و حقوق کیفری، با سبکی روان و آموزشی و با رعایت محتوای منطقی یک کتاب که شناخت درستی از این دانش حاصل کند، به نگارش درآمده است. از این‌رو، مبانی و مفاهیم اساسی، تعریف، جایگاه و ارتباط این رشته با سایر رشته‌ها، منابع، اصول حاکم بر این دانش، مفهوم جرم بین‌المللی و مسئولیت کیفری ناشی از آن، اقسام مراجع کیفری بین‌المللی، صلاحیت مراجع کیفری بین‌المللی، اصول حاکم بر تعیین صلاحیت کیفری بین‌المللی، آیین دادرسی کیفری بین‌المللی، همکاری‌های کیفری بین‌المللی، قواعد حل تعارض صلاحیت کیفری که برای نخستین بار به‌صورت تحلیلی ارائه می‌شود، از جمله مباحث اصلی این کتاب است.

امید آنکه این کتاب قدمی باشد در جهت غنای ادبیات حقوقی کشورمان. از جامعه حقوقی کشور به‌ویژه اساتید بزرگوار، وکلای محترم دادگستری، قضات شریف محاکم و مخصوصاً دانشجویان محترم رشته حقوق امید دارم، اینجانب را از نقد سازنده خود و بیان اشکالات و نواقصی که در این کتاب می‌بینند، محروم نفرمایند که بهترین هدیه است.

دکتر مهدی مؤمنی

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

www.drmomeni.ir

drmomeni.law@gmail.com

بخش اول

فصل اول

تعریف، جایگاه و اصول حاکم بر حقوق جزای بین‌الملل

هدف کلی

آشنایی دانشجویان محترم با تعریف و ارتباط رشته حقوق جزای بین‌الملل با سایر رشته‌های حقوقی و اصول حاکم بر این دانش.

هدف‌های یادگیری

- از دانشجو انتظار می‌رود پس از پایان تدریس؛
۱. دانش حقوق جزای بین‌المللی را تعریف کند.
 ۲. تحول ماهیت حقوق جزای بین‌المللی از آغاز تاکنون را تشخیص دهد.
 ۳. تفاوت دیدگاه سنتی با دیدگاه نوگرا را تشخیص دهد.
 ۴. توضیح ارتباط حقوق جزای بین‌المللی با حقوق بین‌الملل عمومی، حقوق بین‌المللی بشر، حقوق بشردوستانه بین‌المللی، حقوق مخاصمات مسلحانه، حقوق کیفری ملی.
 ۵. تحولات اصل قانونی بودن جرم در حقوق جزای بین‌المللی را توضیح دهد.
 ۶. ویژگی‌های اصل قانونی بودن مجازات را بیان کند.
 ۷. مصونیت جزایی دیپلماتیک در محاکم کیفری ملی و بین‌المللی را توضیح دهد.
 ۸. اصل تفسیر مضیق در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی را توضیح دهد.

مقدمه

امروزه دانش حقوق جزای بین‌الملل یک رشته حقوقی مستقل، مرکب از داده‌ها و ضوابط حقوق بین‌الملل عمومی، حقوق بشر، حقوق بشردوستانه بین‌المللی، حقوق مخاصمات مسلحانه و نیز حقوق کیفری ملی است. نکته حائز اهمیت، درک تحولات اساسی این دانش از نقطه آغازین، تاکنون است. جایگزین شدن دکترین قانونی بودن مطلق بجای دکترین عدالت مطلق، استقلال این دانش در عین ترکیبی بودن محتوای آن، همچنین شناخت اصول حاکم بر این دانش که نقش ارکان قوام‌بخش را ایفا می‌کنند، ما را به این درک رهنمون می‌سازد.

۱-۱ تعریف حقوق جزای بین‌الملل

این دانش یک نظام حقوقی ترکیبی است که محتوی اجزای متعددی است و به اقتضای وظایف هر یک از آن‌ها، اهداف متعددی دارد. پیشگیری از جرائم بین‌المللی، مبارزه با بی‌کیفر مانی، ایجاد عدالت کیفری بین‌المللی، از جمله این اهداف هستند.^۱ بدین ترتیب حفظ و اعاده نظم عمومی بین‌المللی، هدف اساسی این دانش است. این رشته ترکیبی مجموعه‌ای از قواعد بین‌المللی است که به توصیف جرائم بین‌المللی و آیین دادرسی کیفری بین‌المللی و نیز لزوم اقدام دولت‌ها به تعقیب و مجازات حداقل برخی از آن جرائم می‌پردازد.^۲

این دانش ترکیبی دربردارنده قواعد ماهوی و شکلی و دارای جنبه عمومی و اختصاصی است.^۳

شناخت چستی جرائم بین‌المللی و ارکان و عناصر متشکله آن‌ها، قواعد راجع به مسئولیت کیفری، شرایط تعقیب بین‌المللی از سوی دولت‌ها از جمله قواعد ماهوی و چگونگی دادرسی کیفری بین‌المللی، اختیارات و وظایف مقامات قضایی و نحوه تجدیدنظرخواهی از احکام مزبور از جمله قواعد شکلی این رشته است. جنبه عمومی این دانش به تبیین اصول و قواعد کلی حاکم بر این رشته، از جمله؛ صلاحیت‌ها و

1. M. Cherif Bassiouni, International Criminal Law, v. 1, Third Edition, Martius Nijhoff Publishers, 2008, P:3

۲. کسسه، حقوق کیفری بین‌المللی، ترجمه اردشیر امیر ارجمند و دیگران، جنگل، تهران، ۱۳۸۷، ص ۱۷.

3. Ferrando Mantovani, The General Principles of International Criminal Law: The Viewpoint of a National Criminal Lawyer, Journal of International Criminal Justice 1, 2003, PP: 26- 38 .

اصول قانونی بودن می‌پردازد. جنبه اختصاصی آن، از جمله به تبیین عناصر اختصاصی هر یک از جرائم بین‌المللی و نوع و میزان مجازات هریک از آن‌ها می‌پردازد. مجموع تعاریف به‌عمل آمده از این رشته حقوقی از آغاز ایجاد آن به شکل آکادمیک یعنی پس از محاکمات نورنبرگ در نیمه قرن بیستم تاکنون، قابل تقسیم‌بندی در دو دیدگاه سنتی و نوگرا هستند.

۱-۱-۱ دیدگاه سنتی

این دیدگاه، با اصالت و حتی انحصار قائل شدن برای حقوق بین‌المللی عمومی، حقوق جزای بین‌المللی (ICL) را جزئی از آن می‌دانست و بر جدایی و نفی قرابت این رشته با حقوق کیفری ملی و نیز الزامات دادرسی عادلانه تأکید داشت. در این دیدگاه با قاطعیت این دانش، شاخه و رشته‌ای از حقوق بین‌المللی عمومی محسوب و معرفی می‌شد. تا چند دهه پس از محاکمات نورنبرگ، حقوقدانان فرانسوی از دو تعبیر Droit Penal International به معنای حقوق جزای بین‌المللی و Droit International Penal به معنای حقوق بین‌المللی جزایی استفاده می‌کرده‌اند. اما امروزه حقوقدانان فرانسوی با پرهیز از تفکیک سنتی، تعبیر Dtoit Penal International را در مفهوم وسیع آن‌که شامل هر دو جنبه این رشته می‌باشد، به کار می‌برند.^۱ البته در منابع انگلیسی همواره از اصطلاح International Criminal Law استفاده شده است.

پرفسور کلود لومبوا؛ معتقد بود اصطلاح «حقوق جزای بین‌المللی» در دو معنی استعمال می‌شود. یکی: قواعد بین‌المللی دارای ماهیت کیفری، دیگری: قواعد حقوق داخلی مربوط به موقعیت‌های کیفری که حداقل یک عنصر خارجی در آن‌ها وجود دارد. از این رو اصطلاح ذکر شده را دو پهلوی می‌دانست. حقوقدانان فرانسوی اطلاق عبارت حقوق جزای بین‌المللی به دو رشته که با هم اختلافات زیادی دارند را واجد ایراد می‌دانستند. به همین خاطر دو اصطلاح «حقوق جزای بین‌المللی» و «حقوق بین‌المللی جزایی» را در برابر هم قرار دادند. کلود لومبوا تقدیم و تأخیر واژه

۱. رضا فیوضی، حقوق بین‌المللی کیفری، دانشگاه تهران، ۱۳۸۶، صص ۷-۵.

علی خالقی، جستارهایی از حقوق جزای بین‌الملل، شهر دانش، ۱۳۸۸، ص ۱۶.

«بین‌المللی» به خاطر نشان دادن اهمیت و تأکید را شایسته ندید. زیرا لازمه این رویکرد، آن بود که به جای حقوق بین‌المللی خصوصی، تعبیر حقوق خصوصی بین‌المللی به کار برده شود. چون در این رشته مسائل خصوصی اشخاص محور بحث هستند. کلود لومبوا، واژه «حقوق جزای بین‌الدولی» در برابر «حقوق جزای بین‌المللی» را مواجه با ایراد می‌دانست. زیرا به کارگیری واژه ملت در برابر دولت را در اینجا صحیح نمی‌دانست. چراکه «حقوق جزای بین‌المللی» را بیشتر مربوط به روابط دولت‌ها می‌دانست تا ملت‌ها. همچنین به کارگیری تعبیر «حقوق جزای فوق ملی» را در برابر «حقوق جزای بین‌المللی» درست نمی‌دانست. به این دلیل که در عرصه بین‌المللی قانون‌گذار فوق حاکمیت دولت‌ها، وجود نداشت و قواعد این بخش را در واقع بین‌المللی می‌دانست.

او واژه «حقوق جزای بین‌المللی عمومی» را در برابر «حقوق جزای بین‌المللی خصوصی»، صحیح نمی‌دانست. زیرا اساساً حقوق کیفری نمی‌تواند خصوصی باشد. در نهایت کلود لومبوا پیشنهاد کرد واژه «حقوق جرائم بین‌المللی» مورد استفاده قرار گیرد. این نام‌گذاری را بیانگر وجود قاعده بین‌المللی و نیز رعایت اصل قانونی بودن در باب جرائم بین‌المللی می‌دانست. در برابر «حقوق جرائم بین‌المللی» از تعبیر «حقوق جزای و رای ملی» استفاده کرد. این قسمت حاوی قواعد ناشی از حقوق داخلی می‌دانست که در اثر وجود عنصری، از قلمرو حقوق داخلی، فراتر می‌رود.

کلود لومبوا این دو را دو رشته حقوقی می‌داند که دارای مشترکات زیاد و روابط نزدیک هستند. نظم ملی و نظم بین‌المللی در یکدیگر مؤثرند. گاه قواعد بین‌المللی بر کیفیت مجازات یک جرم ملی اثر می‌گذارد. همچنین گاه حقوق کیفری ملی، مجازات جرائم بین‌المللی را به عهده می‌گیرد. از منظر او، حقوق کیفری در هر دو عرصه ملی و بین‌المللی، اختلاف اساسی با هم ندارند. هر دو به حمایت از منافع و اموال می‌پردازند. البته وجود این همبستگی را مانع از تفکیک این دو نمی‌دانست.^۱

پرفسور دندیو دو وابر؛ تعبیر «حقوق جزای بین‌المللی جدید» و «حقوق جزای بین‌المللی قدیم» را به کار برد. منظور او از حقوق جزای بین‌المللی جدید همان حقوق بین‌المللی جزایی بود. آن را ناشی از قراردادهای بین‌المللی در باب جرائم بین‌المللی و

۱. کلود لومبوا، **حقوق جزای بین‌الملل**، قسمت اول حقوق جرایم بین‌المللی، ترجمه علی آزمایش، جزوه درسی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۸، صص ۱۹-۱۱.

بین دولت‌های متعدد، مشترک می‌دانست. این رشته را از حقوق جزای بین‌المللی تفکیک کرد. حقوق جزای بین‌المللی را علمی می‌دانست که صلاحیت محاکم کیفری یک دولت در قبال محاکم کیفری خارجی و اجرای قوانین جزایی آن دولت اعم از ماهوی و شکلی نسبت به اماکن و اشخاصی که در قلمرو آن قرار دارند و نیز قدرت اجرایی احکام جزایی خارجی را در سرزمین دولت مورد بحث، تعیین می‌کند.^۱

پرفسور گلازر؛ تعبیر «حقوق بین‌المللی جزایی» را در سال ۱۹۵۴ برای کتابی که در پاریس منتشر کرد، برگزید. حقوق بین‌المللی جزایی را مجموعه قواعد شناخته شده در روابط بین‌المللی می‌دانست که هدف آن حمایت از نظم اجتماعی بین‌المللی و آرامش اجتماعی بین‌المللی است. اعمالی که این آرامش را نقض کند سرکوب می‌کند و کیفر می‌دهد. این قواعد ضمانت اجرای حقوق بین‌المللی محسوب می‌شد.^۲

دکتر محسنی واژه حقوق جزای بین‌المللی را در مفهوم وسیع آن به کار می‌بردند.^۳ درعین حال با توجه به تفاوت موضوعات مطرح در این باب، قائل به تقسیم‌بندی است؛ حقوق بین‌المللی خاص یا حقوق جزای برون ملی که به مسئولیت افراد از حیث نقض قوانین داخلی می‌پردازد. حقوق بین‌المللی جزایی یا حقوق جرائم بین‌المللی یا حقوق جزای بین‌المللی عام که به مسئولیت دولت‌ها در به مخاطره انداختن صلح جهانی و جنایات علیه بشریت می‌پردازد. در نهایت ایشان به پیروی از کلود لومبوا اصطلاح حقوق جزای برون‌مرزی و حقوق جرائم بین‌المللی را ترجیح می‌دادند.

دیدگاه سنتی در عصر نورنبرگ یعنی پس از جنگ جهانی دوم واقعیت داشت. آن زمان این دانش مراحل ابتدایی و تکامل نیافته خویش را طی می‌کرد. اما تحولات و تطورات به واقعیت پیوسته در طول چند دهه اخیر از جمله؛ جرم‌انگاری ملی جرائم بین‌المللی، پذیرش صلاحیت تکمیلی دیوان کیفری بین‌المللی، الزامی شدن موازین دادرسی عادلانه و نیز اصول کلی حقوق کیفری در محاکمات کیفری بین‌المللی، موجب تکامل حقوق جزای بین‌الملل با ماهیتی نوین گردید.

۱. دندیو دو وابر، رساله حقوق جنایی و قانون‌گذاری جزایی تطبیقی، قسمت سوم، ۱۹۴۷، ترجمه علی آزمایش،

جزوه درسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، سال ۱۳۳۸، صص ۴۱-۳۵.

2. S. Glaser, Interoduction a l'etude de Droit International Penal, Paris, 1954, p:7.

- رضا فیوضی، پیشین، ص ۶.

۳. مرتضی محسنی، حقوق جزای عمومی، جلد اول، گنج دانش، ۱۳۷۵، ص ۷۶.

با این حال امروزه علیرغم تحول عظیمی که در دانش حقوق جزای بین المللی ایجاد شده، هنوز در میان برخی حقوقدانان ایرانی، این دیدگاه سنتی با تأکید بر تفکیک میان دو واژه حقوق بین المللی کیفری از حقوق کیفری (جزای) بین المللی مورد تبعیت قرار دارد.

۱-۱-۲ دیدگاه نوگرا

امروزه، دانش حقوق جزای بین الملل، حاصل ترکیب قواعد رشته های مختلف حقوقی به ویژه حقوق بین المللی عمومی، حقوق بشر بین المللی، حقوق بشردوستانه بین المللی، حقوق کیفری و موازین دادرسی عادلانه است. این رشته، ترکیبی از قواعد و مفاهیم حقوق کیفری مانند: جرم، جنایت، مجازات، مرجع کیفری، دادستان، اصل قانونی بودن جرم، اصل قانونی بودن مجازات، مسئولیت کیفری، امر آمر قانونی و نیز مفاهیم حقوق بین المللی مانند: کنوانسیون، عرف بین المللی، دولت، حاکمیت ملی است. امروزه مرزهای بین دو جنبه ملی و بین المللی این دانش بسیار به هم نزدیک شده و هردو تحت پوشش یک رشته با یک نام مشترک قرار دارند. در حال حاضر افراط و تفریط و تعصب ورزی در خصوص ماهیت و جایگاه امروزی دانش حقوق جزای بین الملل مردود است. به طوری که نمی توان منکر ترکیبی بودن و تلاقی مفاهیم دو رشته حقوق کیفری و حقوق بین المللی شد. دو جنبه داخلی و بین المللی این رشته به همگرایی رسیده اند. به طوری که دو رشته مستقل و جدا به شمار نمی آیند.

مرل و ویتو فرانسوی در کتاب حقوق جنایی، معتقدند؛ حقوق جزای بین المللی شامل هر دو دسته از مسائل می گردد. زیرا در هردو، عامل برون مرزی وجود دارد. برای رفع تعارض ها و همکاری ها باید به معاهدات بین المللی یا عرف و عادات بین المللی استناد کرد. بنابراین هر دو قسمت را باید جزو حقوق جزای بین الملل دانست. لیکن با توجه به اینکه موضوعات مختلفی در آن ها مطرح می گردد، قائل به تفکیک می شویم. یک قسمت به تعیین صلاحیت محاکم در مورد جرائمی که جنبه برون مرزی دارد و قسمت دیگر به بحث از جرائم بین المللی از قبیل جنایات جنگی می پردازد.

رابرت کریر معتقد است حقوق جزای بین الملل دارای یک نظام ترکیبی پیچیده و چندوجهی است.

تنظیم و فرمول‌بندی این نظام به خاطر اینکه مؤلفه‌های اصلی آن به‌طور ذاتی متفاوت‌اند، کاری سخت است. او حقوق جزای بین‌الملل را متفاوت از حقوق بین‌المللی عمومی ارزیابی می‌کند. شوارزنبِرگر معتقد است اصطلاح حقوق جزای بین‌الملل (ICL) در شش معنا به‌کاررفته است:

- قلمرو سرزمینی حقوق کیفری ملی.
 - حقوق کیفری ملی مقرر شده در چهارچوب ملاحظات بین‌المللی.
 - حقوق کیفری ملی معتبر در صحنه بین‌المللی.
 - حقوق کیفری ملی مشترک با ملل متمدن!
 - همکاری بین‌المللی در اجرای عدالت کیفری ملی.
 - حقوق بین‌المللی کیفری در مفهوم اصلی.
- یعنی جرائمی که مستقیماً توسط حقوق بین‌المللی ایجاد شده است.^۱

آنتونیو کسسه، تقسیم حقوق بین‌المللی جزایی و حقوق جزای بین‌الملل را ناشی از عرف حقوقی فرانسه، آلمان، ایتالیا و اسپانیا می‌داند. معتقد است در مفهوم سنتی، به‌ویژه در عرف فرانسه، آلمان، ایتالیا و اسپانیا شاخه‌ای از دانش حقوق بنام حقوق جزای بین‌الملل (*droit penal international*) به بررسی نقش دادگاه‌های داخلی در جرائم بین‌المللی می‌پردازد. عمده مباحث آن عبارت‌اند از: مبانی صلاحیت دادگاه‌های داخلی در رسیدگی به جرائم بین‌المللی، قانون حاکم در دادگاه‌های داخلی برای صدور حکم در این دسته جرائم، معاضدت قضایی بین کشورها جهت جلوگیری از جرائم و استرداد مجرمان. اما کسسه معتقد است باید مفهوم نوینی ارائه شود، به‌طوری‌که مسائل بنیادین گوناگونی در ارتباط با سهم دادگاه‌های داخلی در حقوق جزای بین‌الملل مدنظر قرار گیرد. سهم بسیار بزرگ دادگاه‌های کیفری ملی در تحولات حقوق جزای بین‌الملل، توجه مراجع کیفری بین‌المللی به رویه قضایی ملی در باب جرائم بین‌المللی، لزوم همکاری کیفری در زمینه جرائم بین‌المللی، وجود صلاحیت تکمیلی دیوان کیفری بین‌المللی، بیانگر رابطه غیرقابل‌انکار حقوق کیفری ملی با حقوق کیفری بین‌المللی است. کسسه، این رشته را دارای ماهیت ترکیبی می‌داند که از یکسو شاخه‌ای از حقوق بین‌المللی عمومی و از سوی دیگر ریشه در حقوق بشر و حقوق کیفری ملی دارد و

1. Robert Ctyer, The Doctrinal Foundations of International Criminalization, In: International Criminal Law, M. Cherif Bassiouni, Vol 1, P:197.

پیوسته از این دو منبع تغذیه می‌کند. به تعبیر کسسه حقوق جزای بین‌الملل شاخه‌ای ترکیبی از حقوق است. حقوق بین‌المللی عمومی، مفاهیم و اصول و تعبیر حقوقی منتج از حقوق کیفری ملی و حقوق بشر، آن را بارور کرده است. در نهایت استقلال این رشته از حقوق بین‌المللی عمومی را می‌پذیرد. به تعبیر او؛ علت وجودی هر یک از این دو شاخه حقوقی تا حدی معارض یکدیگر است. زیرا در هدف متفاوت‌اند. هدف حقوق جزای بین‌الملل، حمایت از جامعه بین‌المللی در برابر زیان‌بارترین موارد نقض معیارهای قانونی است اما هدف حقوق بین‌المللی عمومی، نزدیک ساختن منافع و نگرانی‌های متعارض دولت‌ها و تنظیم و تسهیل حداقلی از روابط مسالمت‌آمیز میان کشورهاست. در این رشته، تخلفات دولت‌ها از معیارهای اساسی و مسئولیت ناشی از آن و تعقیب کیفری، موضوع اصلی نیست و کمتر به چشم می‌آید. حقوق بین‌المللی عمومی درصدد هنجارسازی است تا بازدارندگی. همچنین در این حوزه، نیاز به قواعد حقوقی دقیق، هماهنگ‌سازی روشن و واضح کمتر احساس می‌شود تا در حوزه حقوق جزای بین‌الملل.^۱

فرانکو مانتوانی، معتقد است امروزه نفوذ قواعد حقوق کیفری ملی در حقوق جزای بین‌الملل از یکسو و نیز جرم‌انگاری ملی جرائم بین‌المللی و نفوذ قواعد عرفی و معاهداتی بین‌المللی در حقوق ملی از سوی دیگر بسیار چشمگیر است و موجب تحول اساسی در ماهیت حقوق جزای بین‌الملل (ICL) شده است.^۲

شریف بسیونی؛ حقوق جزای بین‌الملل (ICL) را رشته‌ای ترکیبی می‌داند. حقوق بین‌المللی، حقوق کیفری ملی، حقوق کیفری و آیین دادرسی تطبیقی، حقوق بشر منطقه‌ای و بین‌المللی را عناصر سازنده آن اعلام می‌کند. به عقیده او؛ اصول کلی حقوقی نظام‌های حقوقی ملی، عناصر جرائم، اصول قانونی بودن، اصول مربوط به مسئولیت کیفری، موانع تحمیل مسئولیت کیفری، قواعد دادرسی و ادله، ناشی از حقوق کیفری ملی هستند که در کنار اصول و قواعد حقوق بین‌المللی، ماهیت حقوق جزای بین‌الملل را می‌سازند.

۱. کسسه، حقوق کیفری بین‌المللی، صص ۱۹-۲۶.

2. International Criminal Law.

بسیونی قلمرو دو جنبه از حقوق جزای بین‌الملل را دارای هم‌پوشانی می‌داند. او بدون استفاده از دو واژه حقوق بین‌المللی کیفری در برابر حقوق جزای بین‌الملل، به عبارت ICL^۱ بسنده می‌کند و از تعبیر جنبه‌های کیفری حقوق بین‌المللی و جنبه‌های بین‌المللی حقوق کیفری ملی استفاده می‌کند. هر یک از دو تعبیر ذکرشده را ناشی از اصرار دسته‌ای از حقوقدانان به یک جنبه از این دانش ترکیبی می‌داند. دانشی که او آن را به رودخانه آمازون تشبیه می‌کند که در نقاطی، از تلاقی دو جریان آب که در رنگ، غلظت و درجه حرارت مختلف است، تشکیل شده و به طرز بی‌مانندی شانه‌به‌شانه هم با سرعتی متفاوت در حرکت است.^۲ داگلاس گایفویل حقوقدان معاصر نیز همانند شریف بسیونی به ترکیبی بودن این دانش تصریح می‌کند و قضاوت در این عرصه را کاری سخت می‌داند. زیرا تأمین همزمان مقتضیات هر چهار رشته را مشکل می‌بیند. مثلاً هدف حقوق بشردوستانه بین‌المللی حمایت از اشخاص و اهداف غیرنظامی است اما هدف حقوق کیفری و حقوق بشر، حمایت از حقوق متهم.^۳ به‌نظر می‌رسد این نگرانی ناشی از جامع‌نگری و توجه به داده‌های علوم مختلف، امروزه در همه قضاوت‌های کیفری چه ملی و چه بین‌المللی وجود دارد.

از بررسی مجموع مطالب یادشده به‌نظر می‌رسد؛ با توجه به تحولات ایجادشده، هزاره سوم را باید عصر سیستماتیک و نظام‌مندی حقوق بین‌المللی نامید. زیرا با شروع قرن بیست و یکم این رشته حقوقی، بسیاری از قواعد حقوق کیفری را در کنار خود می‌بیند، به تعبیر هارت در کتاب «مفهوم حقوق»^۴ علاوه بر قواعد اولیه تا حدی به قواعد ثانویه نیز مجهز می‌شود. از ترکیب قواعد حقوق کیفری و قواعد حقوق بین‌المللی پدیده مبارکی به‌وجود آمده است. این رشته جدید از دو جنبه قابل‌بحث و بررسی است. یکی جنبه داخلی و دیگری جنبه بین‌المللی. بُعد داخلی این رشته، از صلاحیت تقنینی و قضایی یک دولت در خصوص جرائمی که حداقل یک عامل بیگانه در آن وجود دارد، بحث می‌کند. بدین‌معنا که طی آن سیستم حقوقی یک کشور خاص مقررات خویش در باب اعمال صلاحیت برون‌مرزی را اعلام می‌کند. در نتیجه به تعداد

1. Ferrando Mantovani, The General Principles of International Criminal Law: The Viewpoint of a National Criminal Lawyer, Ibid, PP: 26- 38.

2. Bassiouni, International Criminal Law, Vol 1, pp:3-39.

3. Douglas Guifoye, International Criminal Law, Oxford university, 2016, pp: 27-28.

4. H. L. A. Hart, The Concept of Law, Oxford, Clarendon Press, 1961, p. 213.